

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วง 2-3 ศตวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยได้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างมากมาย การกระทำดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนจำนวนมากเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ เปลี่ยนจากการใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรมมาเป็นการใช้ชีวิตแบบอุตสาหกรรมการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อทางด้านลบต่อสภาวะแวดล้อมอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหามลพิษทางดิน น้ำ และอากาศ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์โดยตรง

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่เห็นได้อย่างชัดเจน ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้แก่ ปัญหาทางด้านมลภาวะเกี่ยวกับ ดิน น้ำ อากาศ สารเคมี ต่าง ๆ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังเสื่อมโทรมและหมดสิ้นไป เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ พืชทั้งที่ใช้เป็นอาหารและที่ควรอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา ซึ่งปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่ทุกประเทศให้ความสำคัญและกำลังหาทางแก้ไขปัญหายอยู่ โดยต้นเหตุของปัญหาที่แท้จริงนั้น เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะมนุษย์ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นผู้เปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในระยะเวลาสั้น ๆ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง ดัง อานาจ เจริญศิลป์ (2543) กล่าวว่า “มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ทั้งโดยตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอยู่ทุกวัน และนับวันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้น อย่างรวดเร็ว เพราะมนุษย์ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องนั่นเอง” สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญและจำเป็นต่อมนุษย์อย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ คือ ใช้เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และเป็นที่อยู่อาศัย รวมถึงความสะดวกสบายต่าง ๆ (เกษม จันทร์แก้ว, 2536) สิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตที่มนุษย์ขาดไม่ได้ ดังนั้นคุณภาพชีวิตมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม คุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมจะทำให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีไปด้วย

สำหรับประเทศไทยได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2531 ว่า “รัฐพึงบำรุงรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมและพึงจัดสิ่งที่เป็นพิษที่ทำลายสุขภาพและอนามัยของประชาชน” และได้กำหนดแนวทางการแก้ไขโดยระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟูบูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน และ 2) เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุลทั้งในด้านระบบนิเวศวิทยาและสภาพแวดล้อม โดยการใช้ความร่วมมือจากหลายฝ่าย และเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษาภาวะแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐบาล นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาธุรกิจ

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติโดยเฉพาะ โลกที่ 3 ในภาคเกษตรพบว่า สตรีเป็นกำลังหลักของครอบครัวในการเข้าป่า จัดหาอาหาร ดูแลงานบ้าน ช่วยหารายได้รวมถึงการดูแลให้การศึกษาแก่บุตรธิดา จึงอาจกล่าวได้ว่า สตรีนั้นมีความผูกพันธรรมชาติรวมทั้งเป็นผู้ที่จัดการกับธรรมชาติอย่างแท้จริง เนื่องจากเป็นผู้ที่ใช้ที่ดินในการเพาะปลูก ใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค ใช้น้ำไม้เป็นแหล่งอาหาร พลังงาน และเป็นที่อยู่อาศัย สตรีจึงมีการสั่งสมความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติไว้อย่างมากมายพร้อมทั้งมีทัศนคติที่ดีในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน เนื่องจากมีความตระหนักว่า ธรรมชาติ คือแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต (กาญจนา แก้วเทพ, 2535) ปัจจุบันสังคมเปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีบทบาทในการจัดการสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากมีการกล่าวถึงสตรีในแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2535-2544) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้มีการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการมีส่วนร่วมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนขีดความสามารถของสตรีในการดูแลรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและทำนุบำรุงรักษาทรัพยากร สนับสนุนการดูแลรักษาระบบนิเวศและการควบคุมการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทั้งในประเทศและระดับสากล รวมทั้งการยอมรับสตรีในฐานะผู้ร่วมงานที่มีประสิทธิภาพและความเสมอภาค

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจและเป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางทรัพยากรแห่งหนึ่งของประเทศไทย จากการศึกษาการเจริญเติบโตของเมืองลำปางพบว่า มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปางเพิ่มขึ้น จากจำนวนประชากร 71,097 คน ใน พ.ศ. 2541 เพิ่มขึ้นเป็น 799,528 คน ใน พ.ศ. 2546 (ณ 31 ธันวาคม 2546) (<http://www.lampang.go.th/informal/informal.htm>) จึงทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงาน การก่อสร้างอาคารต่าง ๆ เกิดขึ้นในตัวเมืองอย่างรวดเร็วเพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อม เช่น มลพิษทางน้ำ เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและจำนวนนักท่องเที่ยวทำให้เกิดมีร้านค้า ร้านอาหาร ตลาดสดและสถานบริการต่าง ๆ และสถานบริการเหล่านี้ได้ทำการปล่อยน้ำที่ผ่านการใช้และไม่ได้รับการบำบัดก่อนลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้แหล่งน้ำสาธารณะเกิดการเน่าเหม็น ปัญหามลพิษทางอากาศ จากการมีแหล่งอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การจราจรที่ติดขัดในตัวเมือง และปัญหาการเพิ่มปริมาณของขยะจนเกินขีดความสามารถในการจัดเก็บและทำการกำจัดได้ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของเทศบาลนครลำปาง รวมไปถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนที่อาศัยในเขตเทศบาลนครนั้นด้วย ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้จะได้มีการรณรงค์ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายในเขตเทศบาลนครลำปาง ดังจะเห็นได้จากมีโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น โครงการรักษาน้ำไว้ โครงการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยโครงการเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากความร่วมมือของหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ เอกชน รวมทั้งประชาชนบางส่วนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง แต่โครงการดังกล่าวมิได้ทำให้ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นหมดไป ทั้งนี้เป็นผลมาจากแนวคิดในการพัฒนาที่ยึดมั่นในอุดมการณ์อุตสาหกรรมนิยม เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบันพบว่า มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ทำการศึกษาถึงบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พบว่า สตรีเปรียบเสมือนผู้จัดการของธรรมชาติ โดยมีบทบาทเป็นผู้ใช้ที่ดิน แหล่งน้ำ หาดอาหาร หาดพลังงานมาใช้ในการบ้านเรือน ทำงานบ้าน ดูแลบุตรหลานและมีบทบาทในการเสริมรายได้แก่ครอบครัว (กาญจนา แก้วเทพ, 2535) เมื่อสตรีมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ สตรีย่อมมีการเรียนรู้ที่จะใช้และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยการรับและถ่ายทอดความรู้ ผ่านทัศนคติข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ (นริศรา จักรพงษ์, 2539) การรวมกลุ่มของแม่บ้านหรือกลุ่มสตรีจะมีกระบวนการในการสร้างเครือข่ายและวิวัฒนาการมาจากการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มอาชีพก่อนแล้วจึงมีกิจกรรมจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมา (นิรมล โลไทยสงค์, 2542) นอกจากเรื่องการรวมกลุ่มแล้ว ความรู้และความตระหนักถึงผลกระทบของปัญหา ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สตรีมีความเข้มแข็ง หรือมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อม (นงลักษณ์ รัชฎญาวิช, 2530) ส่วนในเรื่องของบทบาทของสตรีในการ

จัดการสิ่งแวดล้อม พบว่าส่วนใหญ่กลุ่มแม่บ้านมักจะไม่ได้รับการอบรม หรือเข้าร่วมกิจกรรมของรัฐแต่จะมีความสนใจต่อสิ่งแวดล้อม จึงทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (ปีพ.ศ. 2542)

จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในจังหวัดลำปาง และความสำคัญของสตรีซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่าทัศนคติและความคาดหวังที่มีต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นอย่างไร และมีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อความคาดหวังของสตรี เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนโดยผ่านกลุ่มสตรีได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตามทัศนคติของสตรี ✓
2. เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตามความคาดหวังของสตรี ✓
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตามความ ✓

คาดหวังของสตรี

นิยามศัพท์เฉพาะ (Operational definition)

ทัศนคติของสตรี หมายถึง ความรู้สึกของกลุ่มสตรีที่บ่งบอกแนวโน้มที่จะตอบสนองในแนวทางที่เป็นความพอใจหรือไม่พอใจ

ความคาดหวังของสตรี หมายถึง สิ่งที่กลุ่มสตรีคาดการณ์ให้เกิดขึ้น หรือเป็นสิ่งที่กลุ่มสตรีได้คาดคะเนถึงสิ่งที่จะได้รับตอบแทนกลับคืนมาตามที่ได้มุ่งหวังไว้

การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การสงวน การอนุรักษ์ การพัฒนา และการนำมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งในแต่ละสถานการณ์ต้องพิจารณาว่าแนวคิดใดเหมาะสมหรือใช้ควบคู่กันไป โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้สนใจปัญหามลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ และปัญหาขยะ ที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลนครลำปาง

การใช้ฐานอำนาจ หมายถึง การเลือกใช้อิทธิพลในลักษณะต่าง ๆ ของสตรีที่ทำให้สมาชิกในชุมชนยอมปฏิบัติตาม จำแนกเป็น 5 แบบ คือ ฐานอำนาจจากการให้รางวัล ฐานอำนาจจากการบังคับ ฐานอำนาจจากกฎหมาย ฐานอำนาจจากการอ้างอิง และฐานอำนาจที่เกิดจากความเชี่ยวชาญ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหา วางแผน ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติหรือใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และประเมินผลของการปฏิบัติงานในระดับครอบครัว กลุ่ม องค์กรและชุมชนที่สตรีมีบทบาท

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ด้านการพึ่งพา และแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นระหว่างสตรีกับกลุ่มองค์กร ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม

ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่ที่ทำการศึกษา

การศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นเป็นตำบลรอบในมี 4 ตำบล คือ ตำบลหัวเวียง ตำบลสวนดอก ตำบลสบตุ๋ย และตำบลเวียงเหนือ และตำบลรอบนอก 4 ตำบล คือ ตำบลพระบาท ตำบลชมพู ตำบลบ่อแก้ว และตำบลพิชัย ผู้ศึกษาอาศัยเกณฑ์ของเทศบาลเป็นตัวแบ่งเขตตำบลรอบในและรอบนอก

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เป็นสตรีที่ที่อายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป และอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง จำนวน 36,661 คน (เทศบาลนครลำปาง, 2546)

เนื้อหาที่ศึกษา

- (1) การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตามทัศนคติของสตรี
- (2) การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตามความคาดหวังของสตรี
- (3) ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความคาดหวังของสตรี
 - เครือข่ายทางสังคม
 - การมีส่วนร่วมของชุมชน
 - ความเพียงพอของทรัพยากร
 - ระดับปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
 - การใช้ฐานอำนาจ
 - การได้รับข้อมูลข่าวสาร
 - การมีส่วนร่วมของสตรี
 - ดินที่อยู่อาศัย
 - คุณวุฒิ
 - ประสบการณ์

- สถานภาพสมรส
- ฐานะทางเศรษฐกิจ
- การเป็นสมาชิกสมาคม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเสริมสร้างทัศนคติและความคาดหวังของสตรีในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน
2. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน สำหรับบุคคลกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved